

116-013

เศรษฐกิจวิถีในกรุงเทพมหานคร
(พ.ศ. 2325 - 2453)

นายอุทิศ จิณนิพนธ์สกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคำหลักสูตรปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์

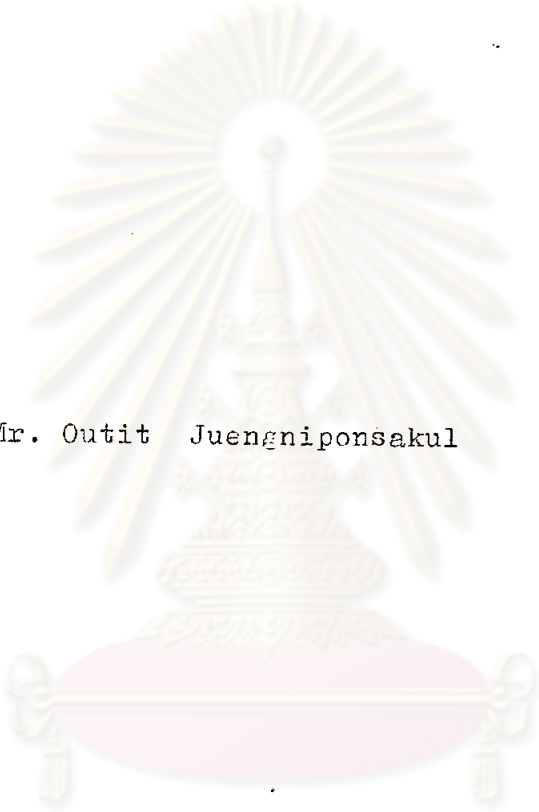
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2525

ISBN 974-561-457-2

008379 i 16531775

THE ECONOMY OF THE WAT IN BANGKOK

1782 - 1910

Mr. Outit Juengniponsakul

คุณยวิทย์วิทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1981

หัวข้อวิทยานิพนธ์ เศรษฐกิจวิถีในเมืองกรุงเทพมหานคร (พ.ศ.2325 - 2453)
โดย นายอุทิศ จึงนิพนธ์สกุล
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
รองศาสตราจารย์ ดร.วไล ฒ ป่อมเพชร

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....
(รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค)
คณะกรรมการ สอว.วิทยานิพนธ์
..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค)
..... กรรมการ
(อาจารย์ พรเพ็ญ ฮันตระกูล)
..... กรรมการ
(อาจารย์ สุเนตร ชุตินทรานนท์)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วไล ฒ ป่อมเพชร)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทั่วธวิทยานิพนธ์ เสรฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325 - 2453)
 ชื่อนิสิต นายอุทิศ จิ่งนิพนธ์สกุล
 อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
 รองศาสตราจารย์ ดร.วไล ฌ ป้อมเพชร
 ภาควิชา ประวัติศาสตร์
 ปีการศึกษา 2524

บทคัดย่อ

สถาบันวัดและสงฆ์ไทยได้รับการยกย่องว่าเป็นสถาบันตัวแทนที่มีความสำคัญต่อ
 การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย วัดและสงฆ์ได้รับการพิจารณาว่าอยู่เหนือ
 ความต้องการทางโลก แต่ในสภาพที่เป็นจริงวัดและสงฆ์ยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพ
 แวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ
 ซึ่งวัดต้องเข้ามาเกี่ยวพันด้วย เนื่องจากวัดต้องมีการใช้จ่ายทางเศรษฐกิจเพื่อกิจการศาสนา
 เหมือนเอกชนอื่น แต่การศึกษาความเป็นมาของเศรษฐกิจวัดไทยยังมีได้มีการศึกษากันอย่าง
 จริงจัง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นงานที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจวัดในกรุงเทพ
 มหานคร ในระหว่างปี พ.ศ. 2325 - 2453 อันเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
 ของวัดอย่างใหญ่หลวง เชื้อมุ่งให้เกิดความเข้าใจความเป็นมาของเศรษฐกิจวัดไทย ตั้งแต่อดีต
 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจไทย
 และเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานครภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลง
 ของเศรษฐกิจที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนั้น รวมทั้งการดำเนินนโยบายของรัฐต่อเศรษฐกิจวัด
 ตลอดจนถึงพัฒนาการของเศรษฐกิจวัดและผลกระทบของเศรษฐกิจวัดต่อเศรษฐกิจและสังคม
 ส่วนรวม

ผลของการวิจัยพบว่า แม้วัดมิได้กำเนิดมาเพื่อเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ แต่วัดก็
 มีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจมาตั้งแต่สมัยโบราณในฐานะเป็นผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญ

อันใดแก่ ที่ดินและแรงงาน ซึ่งวัดได้อาศัยปัจจัยเหล่านี้สร้างให้วัดกลายเป็นสถานทางเศรษฐกิจ ที่มั่งคั่งสถานหนึ่งในประวัติศาสตร์สังคมศักดินาไทย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเศรษฐกิจวัดมิได้พัฒนาขึ้นมาจากทรัพย์สินภายในของวัดเอง แต่มาจากการรับความอุดหนุนจากรัฐและราษฎรเป็นสำคัญ ประกอบกับพุทธจักรไม่เคยมีอำนาจเท่าเทียมหรือเหนือกว่าอาณาจักรอย่างศาสนจักรในยุโรปสมัยกลาง ทำให้เศรษฐกิจวัดไม่สามารถเป็นอิสระจากรัฐและพัฒนาเป็นสถานทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งได้ ทั้งวัดในยุโรปสมัยกลาง การควบคุมจากรัฐและกฎวินัยของสงฆ์เองก็กีดกันการพัฒนาเศรษฐกิจของวัด แต่วัดก็อาศัยความสัมพันธ์แบบพึ่งพาและอภิสิทธิ์จากรัฐ รวมทั้งการเป็นผู้กุมื่อนามานุอินเป็นหนทางไปสู่ชีวิตที่เรียกว่าของราษฎร มาเป็นเครื่องมือในการได้มาซึ่งผลประโยชน์ทรัพย์สินของวัด การสร้างระบบความเชื่อที่ว่าวัดและสงฆ์คือความอยู่รอดของศาสนา ทำให้วัดสามารถผูกมัดผลประโยชน์จากราษฎรได้อย่างแนบเนียนและเต็มใจ ทั้งนี้ วัดจึงอาศัยฐานะเก่าคือทรัพย์สินเดิมที่รัฐมอบให้รับการอุดหนุนทางไปสู่ชีวิตที่ถือว่าสร้างเศรษฐกิจวัดให้มั่นคงขึ้น เป็นเหตุให้รัฐและราษฎรต้องเสียค่าใช้จ่ายในกิจการศาสนาสูงมาก ระบายทางภวลาภหรือภาษีวัดจึงเป็นรายจ่ายที่สำคัญของแผ่นดิน จากนั้นวัดก็อาศัยทรัพย์สินเหล่านี้สร้างฐานะเศรษฐกิจต่อไปจนปรากฏว่าวัดบางส่วนในกรุงเทพมหานคร สามารถพึ่งพาตนเองจนเกือบไม่ต้องการอุดหนุนจากรัฐและราษฎร การผูกมัดผลประโยชน์จำนวนมากของวัดจากสังคมและถวายคืนให้แก่สังคมเป็นจำนวนน้อยทำให้วัดมีส่วนร่วมในการปั้นทอนเศรษฐกิจและสังคม แล้วระบือนวัดก็มีศูนย์กลางจิตใจและสังคมอย่างยากที่จะมองข้ามไปได้

เศรษฐกิจวัดเจริญเติบโตมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ 5 จนบางวัดกลายเป็นสถานทางเศรษฐกิจที่มีการดำเนินงานทางธุรกิจ มีทรัพย์สินในครอบครองและมีผู้จัดการผลประโยชน์ แม้วัดจะมีได้ถือว่าเป็นธุรกิจเองโดยตรงก็ตาม การค้ำหนุนของวัดเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบอบเศรษฐกิจศักดินาสมมุติชนชั้นนี้ ทำให้วัดคงละทิ้งหน้าที่และความบริสุทธิ์บางส่วน การเบี่ยงเบนไปจากจุดมุ่งหมายเดิมของวัดและการกลายเป็นนายทุนน้อยของวัดในกรุงเทพมหานคร ในปัจจุบันกำลังเป็น สิ่งที่น่าวิตกกังวลอย่างยิ่ง

Thesis Title The Economy of the Wat in Bangkok (1782-1910)
Name Mr. Outit Juengniporsakul
Thesis Advisors Associate Professor Chatthip Nartsupha , **Ph.D.**
 Associate Professor Valai na Pombejr , **Ph.D.**
Department History
Academic Year 1981

ABSTRACT

Wat and the Sangha in Thailand are deemed to be institutions fundamental to the existence of Buddhism standing aloof from worldliness. In reality, however, Wat and the Sangha are unavoidably influenced by social, political and especially economic environments. This is because Wat has religious expenses as well as other private institutions have their own. Yet there has been no elaborate studies on the development of the economy of the Wat in Thailand before.

The purpose of this thesis, therefore is to analyse the Wat economy in Bangkok between 2325 BE - 2453 BE. Which was the period during which a great change occurred in the Wat economy. The development of the Wat economy was closely related to the bigger economic system. We should understand the government's policies toward the Wat economy and the impact of the change in the Wat economy on the economy and the society as a whole.

The research reveals that although the Wat did not originate as economic institution, Wat and economy was connected since the former time because Wat possessed the major means of production i.e. land and labor. By this Wat became one of the prosperous economic institutions in the history of Thai feudalism.

Nevertheless, the fact that the economy of the Wat was supported principally by the government and townsmen and that Buddhism, unlike the Catholic Church in the Middle Age of Europe, had never been so powerful that it became a challenge to the Kingdom made the Wat economy dependent on the government. It was unable to evolve into a powerful economic institution. Moreover the rules and disciplines of Sangha hampered its economic development. Yet Wat benefited from this dependent relations privileges bestowed from the government and the belief of being the people "Fuca-na-bun" (the field on which man cultivates merit). The belief that Wat and the Sangha symbolized the survival of the religion enabled Wat to reap profits from the people discreetly and the people were reaped voluntarily hoping that the merit would reward them with a better life. Consequently the government and the people spent a great deal for religious activities. Wat turned this beneficence into such a stable economic base. Some Wat became self-reliant. Since Wat absorbed a great deal of benefits from the society while returned very little, Wat was, in a way, ruining the economy and the society.

In the reign of King Rama V, the economy of the Wat was so prosperous that some became economic institution with business operated by managers. The struggle for survival under such feudal-capitalist economic system caused Wat to abandon its religious duty and integrity. The deviation from the original purpose of Wat in Bangkok to become the petty bourgeoisie at present is indeed a matter of great concern.

กิติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจจะสำเร็จลงได้ถ้าปราศจากความช่วยเหลือ แนะนำ และความกรุณาจาก รองศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ รองศาสตราจารย์ ดร. วไล ๗ ป้อมเพชร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้เป็นทั้งกำลังใจและแรงผลักดันอย่างสำคัญตลอดเวลาของการค้นคว้าจนกระทั่งสำเร็จเป็นรูปเล่มอาจารย์ได้กรุณาให้ข้อแนะนำ และความรู้อันประเสริฐแก่ข้าพเจ้า อีกทั้งเป็นครูและผู้อุปถัมภ์วิชาการ ความรู้ ผู้ทำหน้าที่ได้อย่างยอดเยี่ยม ตลอดจนตรวจแก้ข้อบกพร่องอย่างละเอียด จึงขอจารึกและกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงแก่ รองศาสตราจารย์ บิณนาถ มุนานาค ในฐานะประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ที่ให้คำปรึกษาและความช่วยเหลืออย่างสูง อาจารย์ พรเพ็ญ อินตระกุล ในฐานะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และผู้ให้คำปรึกษามาโดยตลอด รวมทั้ง อาจารย์ สุเนตร ชุตินทรานนท์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และผู้ให้คำปรึกษาอย่างดี กรรมการทั้งสามท่านนี้ได้ให้ความเมตตากรุณาอย่างสูงอย่างมากที่จะสืบพระคุณได้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ ชิตินา พิทักษ์ไพรวรรณ รองศาสตราจารย์ ดร. ชิตินา สาระยา ที่กรุณาเป็นภาระคำปรึกษา คัดข้อและผู้ให้คำปรึกษา อาจารย์ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อาจารย์ สายชล วรรณรัตน์ ที่ได้ให้คำแนะนำอันมีค่า

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ เสรีพรพงษ์ วรรณปก อาจารย์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ อาจารย์ แล คิลกวิทย์รัตน์ คุณประเวศ ชำรงสุข ที่ได้กรุณาให้ความรู้และคำแนะนำอย่างดี รวมทั้งขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ อาทิ เจ้าหน้าที่ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกรมการศาสนา โดยเฉพาะกองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
ข้าราชการกองแผนงาน สำนักงานศาสนสมบัติ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล

กำลังใจและความช่วยเหลืออย่างจริงใจจากเพื่อนร่วมรุ่น รุ่นพี่ และรุ่นน้อง เป็นสิ่ง
ที่มีค่ายิ่งที่จะคงอยู่ในความทรงจำตลอดไป โดยเฉพาะความกรุณาจากพี่วราวุฒิ์ โอสถการมย์
พี่อัญชลี สุสายัณห์ พี่ศรีศักร ชูสวัสดิ์ พี่วีระ พิมพ์า คุณนันทิยา สว่างวุฒิ์ธรรม
คุณประนุช ทวีพิยสาร คุณประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล และคุณณณกุล ชีวรัตน์ คุณศิวิรักษ์
และคุณปริยารัตน์ โล่ห์วิสุทธิ และอีกหลายท่านที่ได้เอ่ยนามถึงในที่นี้ ตลอดจนเพื่อน ๆ
พี่ ๆ และอาจารย์ ในกลุ่มศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ความรักความห่วงใย และความสนับสนุน จากคุณแม่ดวงลับ และพี่ ๆ ในครอบครัว
ทั้งคานกำลังใจ กำลังทรัพย์ เป็นส่วนสำคัญให้ผุ้เขียนจดหมายวิธานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จ รวมทั้ง
ความสนับสนุนจากครอบครัวนันทิพย์ คุณนาสินี สุภมร จึงขอกราบระลึกพระคุณไว้ ณ ที่นี้
ตลอดไป

อุทิศ จิ่งนิพนธ์สกุล

21 มิถุนายน ร.ศ. 200

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	หน้า
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
บทนำ	1
บทที่	
1 วิวัฒนาการวัดและสงฆ์ไทย	9
วัด	9
ก. มูลเหตุการสร้างวัด	9
1. มูลเหตุการสร้างวัดในสมัยพุทธกาล	9
2. มูลเหตุการสร้างวัดในประเทศไทย	11
3. มูลเหตุการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์	14
ข. การสร้างวัด	22
สงฆ์	24
ก. สังคมสงฆ์	24
ข. สงฆ์ไทย	27
1. การบวช	27
2. การดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของพระสงฆ์	31
3. พระวินัยและความประพฤติกของสงฆ์	33
4. สถานภาพและหน้าที่ของสงฆ์ในสังคมไทย	34
ค. การปกครองคณะสงฆ์ไทย	36
สภาพแวดล้อมของวัด	42
ประชากรวัด	45

	การปกครองภายในวัด	47
	การแบ่งประเภทวัด	52
	การขยายตัวของวัดและสงฆ์ในอดีตถึงปัจจุบัน	55
	บทบาทของวัดและสงฆ์ในสังคมไทย	63
2	เศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานคร สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411)	65
	เศรษฐกิจวัด	65
	ที่มาของเศรษฐกิจวัด	66
	ก. เศรษฐกิจวัดกับการอุปถัมภ์จากรัฐ	67
	1. ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเมือง	68
	2. อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อสังคมไทย	70
	3. พุทธศาสนากับระบบศักดินา	70
	ข. เศรษฐกิจวัดกับการอุปถัมภ์จากประชาชน	83
	เศรษฐกิจวัดก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	86
	ก. รัฐและราษฎรกับการอุปถัมภ์วัด	86
	1. การสร้างและปฏิสังขรณ์วัด	86
	2. การให้แรงงาน ที่ดิน และทรัพย์สินอื่น	89
	ก) แรงงานวัด : ข้าพระโยมสงฆ์ เลกวัด	94
	ข) ที่ดินวัด	104
	ค) ทรัพย์สินอื่น ๆ	109
	ข. รัฐและราษฎรกับการอุปถัมภ์สงฆ์	109
	ค. การใช้รายได้ของรัฐและราษฎรในการอุปถัมภ์วัดและสงฆ์ ..	112

เศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานคร สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

(พ.ศ. 2325 - 2411)	115
ก. สภาพสังคมและเศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	115
ข. การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในสมัยต้นกรุงเทพมหานคร ...	116
ค. เศรษฐกิจวัดและความเปลี่ยนแปลง	121
1. แรงงานวัด	122
ก) การเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของแรงงานวัด	124
ข) การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของแรงงานวัด	125
ค) การที่รัฐยอมให้ชาพระโคมสงฆ์เลิกวัดเสียเงินค่า ราชการแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน	127
2. ที่ดินวัด	131
ง. การอุปถัมภ์พระสงฆ์	134
สมณศักดิ์และนิตยภัตร	136
จ. การใช้จ่ายของรัฐและราษฎรในการอุปถัมภ์วัดและสงฆ์ ..	141
3 การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อ เศรษฐกิจวัด	148
รัฐกับปัญหาการอุปถัมภ์พระพุทธรูปศาสนา	148
การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจวัดในสมัย รัชกาลที่ 5	150
ก. การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางสังคม	150
1. การเลิกระบบทาสและไพร่	150

2. การที่รัฐให้วัดและคณะสงฆ์ช่วยรับภาระการศึกษาของชาติ	153
ข. การเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐต่อการอุปถัมภ์วัด	154
1. การเลิกประเพณีพระราชทานผลประโยชน์และเงินค่า กลับนาแก่วัด	154
2. การพยายามลดงบประมาณค่าใช้จ่ายในการอุปถัมภ์วัด	155
ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจระหว่างรัฐกับวัดและการช่วยเหลือของรัฐ	160
ก. ความขัดแย้งที่เกิดจากการเลิกระบบเสกษาพระและการชดเชย จากรัฐ	160
ข. ความขัดแย้งที่เกิดจากการลดงบประมาณค่าใช้จ่ายในการ อุปถัมภ์วัด	166
การช่วยเหลือให้วัดพึ่งพาตนเองของรัฐ	168
ก. การสนับสนุนให้วัดนำที่ดินวัดมาทำประโยชน์	168
ข. การตั้งหน่วยงานและบุคคลากรเพื่อสนับสนุนเพิ่มทุนผลประโยชน์ รายได้ของวัด	171
1. กรมธรรมการ	171
2. ผู้จัดการผลประโยชน์วัด	172
การควบคุมเศรษฐกิจของวัดในสมัยรัชกาลที่ 5	180
ก. กระทรวงธรรมการกับการควบคุมเศรษฐกิจวัด	182
ข. การควบคุมการเงินผลประโยชน์และที่ดินวัดของรัฐ	187
1. การควบคุมการเงินผลประโยชน์ของวัด	187
2. การควบคุมที่ดินวัดของรัฐ	191

บทที่

4 เศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานครและผลกระทบต่อ เศรษฐกิจและสังคม ไทย (พ.ศ. 2411 – 2453)	199
สภาพเศรษฐกิจและสังคมของกรุงเทพมหานครในสมัยรัชกาลที่ 5 และผลกระทบต่อเศรษฐกิจวัด	199
การแก้ปัญหา เศรษฐกิจของวัดภายหลังการเปลี่ยนแปลงนโยบาย ของรัฐ	202
ก. การนำที่ดินวัดมาหาผลประโยชน์	203
ข. การหารายได้ผลประโยชน์จากการจัดงานเทศกาลต่าง ๆ ของวัด	204
ค. การเรียกรายเงินบริจาค	205
ง. การหารายได้จาก การพาณิชย์	206
จ. การหารายได้จาก การนำเงินผลประโยชน์ของวัดจัดให้ เอกขนูหรือฝากธนาคารกินดอกเบี้ย	210
ฉ. การชักชวนให้ราษฎรซื้อที่ดินบริจาคถวายแก่วัด	212
ความเจริญเติบโตของ เศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานคร	214
ก. ที่ดินวัด	214
1. การให้เช่าทำกินและอยู่อาศัย	217
ก) การเช่าเพื่ออยู่อาศัย	217
ข) การเช่าเพื่อทำกิน	219
1) เช่าที่นาที่สวน	219
2) เช่าที่ริมน้ำของวัดทำท่าจอดเรือ แพ หรือท่า เรือรับจ้าง	221

3) เขาเพื่อกิจการอื่น	223
2. การให้บริษัทร่างาน โรงงานหรือหน่วยราชการเช่า	223
3. การซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ดินวัด	226
4. จำนวนที่ดินวัด	227
ข. อาคาร และตึกแถวของวัด	233
ค. เงินผลประโยชน์ของวัด	241
การใช้จ่ายของวัด	253
การใช้จ่ายของรัฐและราษฎรเพื่อการอุทิศที่ดินวัดและสิ่งอื่น	255
เศรษฐกิจวัดและผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม	263
บทสรุป	266
บรรณานุกรม	272
ประวัติผู้เขียน	309

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	จำนวนวัด สงฆ์ สามเณร และศิษย์วัดทั่วประเทศ และใน กรุงเทพฯ ตั้งแต่รัชกาลที่ 2 ถึงปัจจุบัน	56
ตารางที่ 2	อัคราส่วนระหว่างวัดค้อพื้นที่ ประชากร และพระสงฆ์ และ พระสงฆ์ต่อประชากร ในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2523	60
ตารางที่ 3	จำนวนวัดและพระสงฆ์ในเขตต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2521	62-63
ตารางที่ 4	อายุของการสร้างวัดในเขตกรุงเทพมหานคร	118
ตารางที่ 5	การสร้างและปฏิสังขรณ์วัดในสมัยรัชกาลที่ 1 - 5	120
ตารางที่ 6	อัครานิคยภัตร (เงินเดือน) ที่ถวายแก่พระสงฆ์สามเณร ใน ปลายรัชกาลที่ 3	139
ตารางที่ 7	เปรียบเทียบรายจ่ายค่านิคยภัตรในสมัยรัชกาลที่ 1 กับสมัยต้น รัชกาลที่ 3	140
ตารางที่ 8	ชั้นและอัคราเงินช่วยเหลือที่รัฐให้แก่วัดหลวง หลังจากการเลิก เลิกชาพระในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2499)	163
ตารางที่ 9	วัดที่ให้เช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัยสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6	216
ตารางที่ 10	วัดที่ให้เช่าที่ดินสงฆ์ทำนาทำสวน	220
ตารางที่ 11	วัดที่ให้เช่าที่ริมน้ำทำท่าจอดเรือแพ หรือท่าเรือรับจ้าง	222
ตารางที่ 12	วัดที่ให้เช่าที่ดินเพื่อตั้งโรงงาน บริษัทห้างร้านและหน่วยราชการ	224
ตารางที่ 13	การซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ดินวัด	227
ตารางที่ 14	จำนวนที่ดินของวัดประเภทต่าง ๆ ทั่วประเทศและกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2507, 2509, 2510 และ 2511	228

ตารางที่ 15	วัดที่มีที่ดินมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร 20 อันดับแรก ปี พ.ศ. 2523	230
ตารางที่ 16	จำนวนที่ดินจัดประโยชน์ของวัดในกรุงเทพมหานครมากที่สุด 20 อันดับแรก ปี พ.ศ. 2523	232
ตารางที่ 17	วัดที่มีอาคารคึกแล้วให้เอกชนเช่า	236
ตารางที่ 18	จำนวนอาคารคึกแล้วของวัดในกรุงเทพมหานครมากที่สุด 20 อันดับ ในปี พ.ศ. 2523	239
ตารางที่ 19	จำนวนเงินบริจาคเพื่อการกุศลในกิจการพระศาสนาที่ยานกรม การศาสนา ของปี พ.ศ. 2521 - 23	245
ตารางที่ 20	เงินผลประโยชน์ของวัดบางวัดในกรุงเทพมหานคร.....	246
ตารางที่ 21	จำนวนเงินรายได้ผลประโยชน์จากค่าเช่าที่ดินและคึกแล้วของ วัดในกรุงเทพมหานคร ที่มีรายได้ตั้งแต่หนึ่งแสนบาทขึ้นไป ของปี 2523	248
ตารางที่ 22	จำนวนเงินทุนผลประโยชน์สะสมของวัดในกรุงเทพมหานครที่ได้ จากค่าเช่า ทั้งที่ดิน และอาคารคึกแล้วของวัดต่าง ๆ มากที่สุด 20 วัด ของปี 2523	250
ตารางที่ 23	การเพิ่มจำนวนเงินทุนผลประโยชน์สะสมของวัดในกรุงเทพมหานคร ปี 2520 - 2523	252
ตารางที่ 24	รายรับ รายจ่าย และเงินคงเหลือของวัดบางวัด	254
ตารางที่ 25	ค่านิยมภัตตาคารถวายแก่พระสงฆ์สามเณรที่ พระสังฆาธิการ และพระ เปรียญ ปี 2508, 2513, 2518 และ 2523	258
ตารางที่ 26	งบประมาณค่าใช้จ่ายเพื่อกิจการวัดและสงฆ์	259
ตารางที่ 27	การใช้จ่ายเงินเพื่อบูรณะปฏิสังขรณ์วัดทั่วประเทศและวัดในกรุง เทพมหานครที่ได้รับบริจาคจากประชาชน ของปี 2507, 2522- 2523	262

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันวัดและสงฆ์ไทย เป็นสถาบันตัวแทนหลักของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานควบคู่กับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทย จึงได้มีการศึกษาเกี่ยวกับสถาบันทั้งสองนี้เป็นจำนวนมาก แต่สิ่งหนึ่งที่งานทั้งหลายมิได้กล่าวถึง หรือกล่าวถึงไว้น้อยมาก คือ สภาพเศรษฐกิจของวัดและสงฆ์ไทย ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสถาบันทั้งสองเนื่องจากวัดและสงฆ์แม่จะได้รับการพิจารณาว่าเป็นสถาบันที่อยู่เหนือความต้องการทางวัตถุทางโลก แต่ในสภาพที่เป็นจริงวัดและสงฆ์ต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจซึ่งวัดต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวพันด้วย เนื่องจากวัดต้องมีภาระค่าใช้จ่ายทางเศรษฐกิจเพื่อกิจการ ศาสนา เช่นเดียวกับเอกชนอื่น ๆ แต่การศึกษาความเป็นมาและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของวัดไทยยังมิได้มีการศึกษากันอย่างจริงจัง ดังนั้นจึงน่าสนใจอย่างยิ่งที่จะศึกษาเข้าไปยังอาณาจักรเศรษฐกิจวัด ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกับเศรษฐกิจของสถาบันอื่น ทั่วไป

คณะศึกษาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เขียนเห็นว่า เศรษฐกิจวัดเป็นระบบเศรษฐกิจย่อยส่วนหนึ่งในระบบเศรษฐกิจ
 ใหญ่ ดังนั้นการศึกษาเศรษฐกิจวัดจะทำให้เข้าใจส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจใหญ่ในสังคม
 ไทยได้ นอกจากนี้ความเป็นมาและพัฒนาการของเศรษฐกิจวัดก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับ
 เศรษฐกิจของรัฐ และราษฎรอย่างแนบแน่น จึงจะพบว่าการใช้จ่ายเงินแผ่นดินของรัฐ
 และราษฎรในอดีตหมกไปกับการใช้จ่ายทางศาสนาเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการศึกษา
 เศรษฐกิจวัดไทยจะทำให้เข้าใจสภาพเศรษฐกิจของรัฐและราษฎรในขณะนั้นได้ช่วย ใน
 ขณะเดียวกันวัดก็คงเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป
 ทำให้วัดต้องปรับตัว คำนึง ตลอดจนกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะ ความเปลี่ยนแปลง
 ของระบบเศรษฐกิจจากศักดินาไปสู่ทุนนิยม ในสภาพดังกล่าว วัดจะสามารถดำรง
 สถานะอยู่รอดได้อย่างไร และผลกระทบของเศรษฐกิจวัดต่อเศรษฐกิจ และสังคมไทย
 ส่วนรวมจะเป็นอย่างไร ปัญหาเหล่านี้จะต้องการคำตอบ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ผู้เขียนได้วางวัตถุประสงค์ในการค้นคว้า และวิจัย ไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของ เศรษฐกิจวัดไทย ตั้งแต่อดีตจนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนนโยบายของรัฐที่มีต่อ เศรษฐกิจวัด
2. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ เศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร ภายใต้สภาพการ เปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคมที่กำลังดำเนินไป ปัญหาทาง เศรษฐกิจที่วัดต้องเผชิญและการปรับตัวค้นหาทางออกทาง เศรษฐกิจของวัดเมื่อรัฐเปลี่ยนแปลงนโยบายการสนับสนุน
3. เพื่อศึกษาความเจริญเติบโตของ เศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผลกระทบของ เศรษฐกิจวัด ต่อ เศรษฐกิจและสังคมส่วนรวม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจวัดไทยในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เมื่อเริ่มสร้างกรุงจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องศึกษาถึงวิวัฒนาการของวัดและสงฆ์ไทยกอน เพื่อให้เข้าใจถึงโครงสร้างวัดและสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของวัด อันจะนำไปสู่ความเข้าใจต่อ เศรษฐกิจวัด ซึ่งมีลักษณะเฉพาะได้ ขอบเขตของการวิจัยจึงเริ่มตั้งแต่การปูพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับวัดและสงฆ์ไทย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากนั้นจึงมุ่งเข้าสู่ความหมายและที่มาของเศรษฐกิจวัด ปัจจัยที่ทำให้เกิดเศรษฐกิจวัด และเศรษฐกิจวัดก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อให้เข้าใจถึงพัฒนาการและความคลี่คลายขยายตัวของเศรษฐกิจวัด อันจะนำไปสู่ความเข้าใจเศรษฐกิจวัดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411) แล้วจึงศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐที่มีผลกระทบต่อ เศรษฐกิจวัด และจบลงด้วยเศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานครในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมไทย (พ.ศ. 2411 - 2453)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และ
นำเสนอแบบเหตุการณ์ต่อเนื่อง (Chronological Approach) ทั้งนี้เพื่อให้
ได้ภาพที่ถูกต้องตรงต่อความเป็นจริง โดยในแต่ละหัวข้อเนื้อเรื่องจะมีส่วนสัมพันธ์กัน
อย่างใกล้ชิด และจะเสนอผลงานโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical
Description)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักฐานที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาเศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325 - 2411)

ผู้เขียนได้อาศัยเอกสารประเภทขอเขียน 2 ประเภท คือ เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) ซึ่งเป็นเอกสารที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจวัดโดยตรง อันได้แก่ รายงานต่าง ๆ ของวัด และเอกสารของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง อาทิ กระทรวง-กรมการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พระราชหัตถเลขาต่าง ๆ ของรัชกาลที่ 5-7 ที่ทรงมีพระราชบัญชา ส่วนเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เป็นเอกสารที่เป็นงานค้นคว้าเรียบเรียงขึ้นในสมัยหลัง ในบรรดาเอกสารเหล่านี้ผู้เขียนให้ความสนใจแก่ เอกสารประการแรกเป็นสำคัญ

แหล่งเอกสารสำคัญที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องนี้ คือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมการศาสนา หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แหล่งเอกสารทั่วไปได้แก่ ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย ห้องสมุดภาควิชาประวัติศาสตร์ ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และหอสมุดแห่งชาติ

ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1. เข้าใจความเป็นมาของเศรษฐกิจวัดไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งนโยบายของรัฐที่มีต่อวัดและเศรษฐกิจวัด
2. เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร ซึ่งดำเนินไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจที่วัดต้องเผชิญหลังการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนถึงการปรับปรุงคตินรณของวัด เพื่อความอยู่รอดท่ามกลางความผันผวนทางเศรษฐกิจและสังคม
3. เข้าใจความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจวัดกรุงเทพมหานครในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราโชบายของพระองค์ต่อเศรษฐกิจวัด และผลกระทบของเศรษฐกิจวัดต่อเศรษฐกิจและสังคมส่วนรวมตลอดจนความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจวัดและผลกระทบที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

- หจช. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- หวญ. หอวชิรญาณ
- ร. 5 เอกสารรัชกาลที่ 5
- ร. 6 เอกสารรัชกาลที่ 6
- ร. 7 เอกสารรัชกาลที่ 7
- กษ. เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ
- ค. เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
- ศ. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ
- สบ. เอกสารส่วนบุคคล

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย